

ODRAZI HRVATSKOG OSAMOSTALJENJA U FRANCUSKIM LEKSIKONIMA

ŽELJKO KLAJČ

(Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb)

SAŽETAK. Predmet su zanimanja u ovom referatu nazočnost i predstavljanje Hrvatske i Hrvata u tri najpopularnija francuska leksikona uoči osamostaljenja zemlje i poslije njega. Riječ je o leksikonima *Le Petit Larousse illustré*, *Dictionnaire Hachette de notre temps*, *Le Petit Robert 2* (*Le Petit Robert des noms propres*) i *Quid*. Raščlambi i usporedbi podvrgnuta su izdanja neposredno prije 1991. i izdanja najnovijega datuma. Pritom se utvrđuje u kojoj se mjeri osamostaljenje Hrvatske odrazilo na obradbu zemljopisnih i povijesnih pojmova u vezi s njom, te na predstavljanje znamenitih Hrvata koji su u rečenim leksikonima našli mjesto. Zaključuje se da je u dobromu dijelu građe došlo do odgovarajućih preinaka, prilagodbi i novih unosa, ali i da još uvijek postoje slučajevi mehaničkog prenošenja zastarjelih i objektivno netočnih podataka i atribucija iz nekadašnjih izdanja.

Neka mi na početku bude dopušteno s pijetetom citirati ovu misao Igora Gostla: »Niti jedan rječnik (...) nije tek suhoparno leksičko štivo: on je uvijek zrcalo prirode i života, odraz vremena i duhovne klime, jedinstveno svjedočanstvo kulturne i civilizacijske razine naroda u kojem je nastao*«. Moja je pak nakana ukratko prikazati kakav je odraz ostavilo hrvatsko državno osamostaljenje u zrcalu francuske priručne leksikografije.

U tu sam svrhu pročešljao po dva, međusobno desetak ili više godina udaljena izdanja četiriju leksikografskih priručnika koji se opsegom, sadržajem i obradbom građe najviše približuju onome što mi zovemo općim leksikonom. To su popularni *Le Petit Larousse illustré*, točnije njegov takozvani enciklopedijski dio (u daljnjem tekstu Larousse), *Le Dictionnaire Hachette de notre temps*, odnosno, kako se sada zove, *Dictionnaire Hachette Encyclopédique* (u daljnjem tekstu Hachette), zatim *Le Petit Robert 2*, odnosno, kako se sada zove, *Le Petit Robert des noms propres* (u daljnjem tekstu Robert), te napokon *Quid*, koji autori definiraju kao »enciklopedijski godišnjak«.

U izdanjima prije 1990. članci uz natuknicu *Croatie* zamjetno su manji nego deset godina poslije. Tako je u Larousseu članak *Croatie* narastao od 33 na 59 redaka, u Hachetteu od 28 redaka na 71 redak, u Robertu od 40 na 67 redaka, a u Quidu od 3 stupca od po 97 redaka na pet stupaca od po 110 redaka.

---

* Igor Gostl, »Početci hrvatske leksikografije«, *Hrvatska i Europa, Kultura, znanost, umjetnost, II. sv. Srednji vijek i renesansa*, Zagreb, HAZU, u tisku.

Uz nešto detaljnije zemljopisne, gospodarstvene i demografske podatke, taj je kvantitativni porast nastao uglavnom u povijesnom dijelu, i to osobito što se tiče političkih i ratnih zbivanja od 1990. naovamo. Iz tih zbivanja u najnovijim izdanjima proistječu usto i novi članci *Franjo Tuđman*, *Vukovar*, ali i *Krajina*, dok je u Larousse i Hachette za 2001. uvršten već i članak *Stjepan Mesić*.

Činjenice koje se odnose na razdoblje poslije 1990. iznesene su vrlo sažeto u Larousseu i u Hachetteu, nešto opširnije u Robertu, a razmjerno dosta opširno u Quidu. Zanimljivo je da ovaj posljednji priručnik pregled hrvatske povijesti u izdanju od 1998. završava nabranjem čitava niza atentata pripisanih sedamdesetih i osamdesetih godina borcima za hrvatsku neovisnost, dok je u izdanju 2000. sve to izostavljeno u korist sasvim drugačijih povijesnih zbivanja iz toga doba, a uz koja se poimence navode *kardinal Stepinac*, *Andrija Hebrang*, *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*, *Hrvatsko proljeće i Maspok*, *B. Bušić*, *V. Gotovac*, *M. Veselica* i, dakako, *F. Tuđman* kao osnivač HDZ-a.

Bez obzira na izrazitu sažetost kakvu njihova koncepcija i fizionomija nameću Larousseu, Hachetteu, pa i Robertu, te na razmjernu opširnost kakvu sebi može dopustiti Quid, člancima *Croatie* u najnovijim je njihovim izdanjima zajednička pozitivistička prezentacija i primjerena ažuriranost iznesenih činjenica i podataka u odnosu na izdanja prije 1990. Ukupno gledajući, može se mirne duše ustvrditi da su u tim člancima proces i krajnji ishod hrvatskoga državnog osamostaljenja našli sasvim zadovoljavajući odraz.

Vrlo je slično i s hrvatskim zemljopisnim pojmovima koji su u tim priručnicima predmetom zasebnih članaka. Pokrajine, gradovi, planine, otoci i rijeke koje se u izdanjima prije 1990. kvalificiraju pridjevom *yougoslave*, doduše većinom uz dodatnu naznaku *de Croatie*, u najnovijim su izdanjima dosljedno prekvalificirani u *croate*. Izuzetak koji predstavlja, da tako kažem, mrljicu u ažuriranom odrazu hrvatske geografije jest otok Vis, za koji Larousse 2001. kaže samo da je *île de l'Adriatique* koji se nekada zvao Lissa, dok Hachette 2001. uopće ne bilježi oblik Vis, nego samo Lissa s napomenom u zagradama *«aujourd'hui Vis»*, no ipak ga definira kao *«île croate de l'Adriatique»*. Robert 2000. ima članak pod natuknikom *Vis*, ali u njoj višku bitku spominje kao *«bataille de Lissa»*.

Pri svemu se tomu kroz Larousse i Robert još uvijek sustavno provlači napomena da je Zagreb na njemačkomu Agram, da su, primjerice Rijeka, Split, Zadar, Krk i Korčula na talijanskomu Fiume, Spalato, Zara, Veglia i Curzola. Uz Dubrovnik pak stoji »u starini Raguse«, što vjerojatno ima opravdanih razloga. Robert čak poseban članak posvećuje natuknici *Dubrovnik*, a poseban natuknici *Raguse*, pri čemu mu je Dubrovnik *«ville croate»*, a Raguse u tom pogledu ostaje nedefinirana. Provlači se međutim još nešto. Uz ono nekoliko hrvatskih zemljopisnih natuknica unesenih u pofrancuženom obliku, kakva je na primjer *Slavonie*, stoji njihov izvorni naziv, ali uz napomenu da se tako zovu *«en serbo-croate»*. Robert 2000. čak i uz samu natuknicu *Croatie* precizira da je *«en serbo-croate Hrvatska»*.

Ažurnost je znatno šarolikija kada se radi o hrvatskoj književnosti. Tu je već u izdanjima prije 1990. zamjetan priličan stupanj neujednačenosti. Uzmimo za primjer slučaj Ivana Gundulića. Larousse 1991. kaže za njega da je *«poète ragusain»*, a sada to preinačuje u *«poète croate»*. Hachette ga pak već u izdanju 1989. zove upravo tako: *«poète croate»*. Za Robert je Gundulić najprije *«poète dalmate»*, dok je sada također *«poète croate»*. Quid 1988. uopće ga ne spominje, kao što uostalom ne spominje ni bilo kojega drugoga hrvatskoga književnika, a u izdanju 2000. svrstava ga u članak *Littérature yougoslave*, doduše u od-

jeljak *Croates*, u kojemu se sada nalaze i Aralica, Dragojević, I. G. Kovačić, Krleža, Marković, Marulić, Matoš, Mihalić, Slobodan Novak, Janus Pannonius, Šoljan i Ujević.

Robert osim Gundulića uvršćuje i još nekoliko starijih dubrovačkih pisaca. Za Marina Držića starije izdanje kaže »*poète dalmate de langue slave*«, a za Vetranovića i Zlatarića jednostavno »*poètes dalmates*«. Izdanje 2000. donosi promjenu u pogledu Držića utoliko što sada više nije »*de langue slave*« nego »*de langue croate*« a za Vetranovića i Zlatarića i dalje ostavlja samo kvalifikaciju »*poètes dalmates*«. Zanimljivo je primijetiti da su nedubrovački stariji hrvatski pisci, u pravilu oni koji su djelovali prije 1918., i u starijim i u najnovijim izdanjima tih priručnika okvalificirani jedino i samo kao »*poètes ili écrivains croates*«. Oni drugi, poput Krleže, Cesarca i I. G. Kovačića, bili su u izdanjima prije 1900. »*écrivains yougoslaves d'expression croate*« da bi sada u Hachetteu, odnosno Robertu, napokon postali »*écrivains croates*«, dok je u Larousseu Krleža ipak ostao »*yougoslave*«. Nazor je međutim i u starijim i u najnovijim izdanjima bio i ostao »*croate*«. I tako dalje.

Među nešto malo hrvatskih likovnih umjetnika koje bilježe ovi priručnici, indikativan je način na koji su, što se tiče podrijetla, predstavljena braća Vranjanin, to jest Laurana. Dok ih već i stariji i najnoviji Larousse definiraju ovako: »*Francesco, sculpteur croate de l'école italienne*« i »*Luciano, architecte croate de l'école italienne*«, Hachette 1989. bilježi samo Francesca i kaže za njega »*sculpteur italien d'origine dalmate*«, što izdanje za 2001. ponavlja od riječi do riječi. I stariji i najnoviji Robert za braću Laurana navode da su »*d'origine dalmate*«. Quid 1988. bilježi Francesca u odjeljku poglavlja Kiparstvo naslovljenom »*Yougoslavie*«. Izdanje 2000. čini to isto, samo što je u njemu taj odjeljak naslovljen »*Ex-Yougoslavie*«. Tu su Laurani pridruženi još Meštrović, Angeli Radovani i Kožarić, no bez naznake da su Hrvati. Hrvatskih slikara u Quidu 1998. nema, a u izdanju 2000. nalazimo Lackovića Croatu i Ivana i Josipa Generalića, ali također u odjeljku naslovljenom »*Ex-Yougoslavie*« i također bez naznake da su Hrvati. No, to se može saznati u Robertu 2000.

Što se hrvatskih glazbenika tiče, Larousse ne bilježi nijednoga, najnoviji Hachette uvršćuje samo Ivu Maleca s kvalifikacijom »*compositeur français d'origine yougoslave*«. Najnoviji Robert čini to isto, no s kvalifikacijom »*compositeur croate*«. U Quidu se Malec nalazi već 1988., ali među francuskim glazbenicima bez spomena podrijetla. U izdanju 2000. također je među francuskim glazbenicima, no ovaj put ipak s naznakom »*d'origine croate*«. Najviše hrvatskih glazbenika bilježi upravo Quid 2000. Skladatelji Skjavić, Lukačić, Klemen, pa opet Malec, uvršteni su u zaseban glazbeni odjeljak naslovljen »*Croatie*«, a ne, kao u slučaju slikara i kipara, u odjeljak »*Ex-Yougoslavie*«. Ali su zato interpreti u tom priručniku prošli svakojako. Tako čitamo: Sena Jurinac, »*autrichienne d'origine yougoslave*«, Lovro Matačić, »*yougoslave*«, Dunja Vejzović, »*croate*«, Ivo Pogorelić, »*yougoslave*«, Solistes de Zagreb, »*Croatie*«, Zagreb Percussionnists, »*Yougoslavie*«, i tome slično.

Kada je riječ o hrvatskim znanstvenicima, ovakvo se šarenilo već pretvara u svojevrsnu zbrku.

Za Ruđera Boškovića stariji Robert kaže da je »*savant et philosophe serbe*«, iako mu kao rodni grad navodi Raguse. U izdanju 2000. Bošković pak postaje »*savant et philosophe dalmate*«. Ostala ga tri priručnika začudo uopće ne bilježe. Nikolu Teslu međutim bilježe sva četiri, i to ovako: Larousse najprije kaže »*physicien yougoslave*«, a onda to mijenja u »*ingénieur et physicien américain d'origine serbe*«. I stariji i najnoviji Hachette imaju pak samo »*ingénieur et physicien croate*«. U starijem je Robertu Tesla »*ingénieur électricien yougoslave*«, a u najnovijem »*ingénieur croate*«. Za Quid 1988. i 2000. Tesla jest i ostaje

»savant yougoslave«. Andrija Mohorovičić je u Larousseu 1991. »géophysicien yougoslave«, što ostaje i u izdanju za 2001. U starijim izdanjima Hachettea i Roberta Mohorovičić je »géologue yougoslave«, dok u najnovijim izdanjima postaje pak »géologue croate«. I Quid iz 1988. navodi da je Mohorovičić »sismologue yougoslave«, a izdanje 2000. kaže da je »sismologue croate«.

U toj zbrci u pogledu podrijetla znanstvenika našli su se i hrvatski nobelovci. U oba izdanja Laroussea stoji: »Ružička, Leopold, chimiste suisse d'origine croate«. Vladimira Preloga izdanje 1991. ne spominje, no izdanje za 2001. kaže za njega da je »chimiste suisse d'origine yougoslave«. U Hachetteu 1989. Ružička je međutim d'origine tchèque, a u izdanju za 2001. je pak d'origine croate. U izdanju toga priručnika od 1989. ima svoj članak i Vladimir Prelog, »chimiste suisse d'origine yougoslave«, no najnovije ga izdanje izostavlja. Stariji Robert bilježi za Leopolda Ružičku isto što i kasniji Hachette, naime »chimiste suisse d'origine tchèque«. Tako je ostalo i u izdanju 2000. Preloga u starijem izdanju Roberta nema, a u izdanju 2000. stoji »chimiste d'origine bosniaque«. Nabrajajući nobelovce, Quid sa svoje strane u izdanju 1988. za Leopolda Ružičku kaže da je »suisse d'origine autrichienne«, a za Vladimira Preloga da je »suisse d'origine yougoslave«. U izdanju 2000. Ružička odjednom postaje »d'origine tchèque«, a Prelog »d'origine bosniaque«.

U zrcalu koja tvore ta četiri francuska leksikona odraz koji sam potražio prilično je vjerran, točan i ažuran u svome, da tako kažem, žarišnom dijelu. A to znači u člancima Croatie, gdje čitatelj može više ili manje sažeto saznati bitne činjenice o tome zbog čega, na koji način, u slijedu kakvih zbivanja i pod koju je cijenu Hrvatska stekla svoju državnu samostalnost. Nasuprot tome, u obodnim je dijelovima, da ostanemo u gostlovskoj metafori, taj odraz nedovoljno izoštren i na mnogim mjestima još uvijek zamagljen, pa i zamrljan.

Vjerujem međutim da će upravo aktualna i buduća izdanja ove kuće sve snažnije djelovati na to da u zrcalu ne samo francuskih nego i drugih stranih leksikona i enciklopedija odraz Hrvatske i znamenitih Hrvata napokon postane jasan, čist i koherentan u svim svojim dijelovima.

CROATIA IN FOREIGN ENCYCLOPEDIA AND LEXICOGRAPHIC EDITIONS

SUMMARY. The paper deals with the presence and the representation of Croatia and Croats in the three most popular French lexicons before and after the country gained independence. The lexicons are Le Petit Larousse illustré, Dictionnaire Hachette de notre temps, Le Petit Robert 2 (Le Petit Robert des noms propres) and Quid. The paper analyses the editions immediately preceding 1991 and the latest ones, ascertaining the way in which Croatia's gaining independence influenced the treatment of the related geographic and historical concepts, and the presentations of prominent Croats included in these lexicons. The paper concludes that a good deal of the materials were changed in the appropriate way, and that there are still cases of mechanical copying of obsolete and objectively inaccurate information and descriptions from previous editions.